ابزاری برای ارتباط با خدا، خود، خلق، خلقت

جایگاه آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه‌ی درسی ملی

سعید راصد

کارشناس آداب و مهارت‌های زندگی

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ی درسی ملی، مدل 4h، مدل ۴ خ و آداب مهارت‌های زندگی.

سرآغاز

انتظار جامعه از آموزش‌وپرورش در دوره‌ی آموزش عمومی، این است که فارغ‌التحصیلان بتوانند روی پای خود بایستند و با مهارت‌ها و دانش‌هایی که به‌دست آورده‌اند، متناسب با مقتضیات زمان مشکلات پیش‌روی خود را به نحو مطلوب حل کنند و از نظر اخلاقی و رفتاری به عنوان یک فرد مفید وارد اجتماع گردند.

در صورتی که واقعیت موجود خلاف این انتظار را نشان می‌دهد. ناتوانی افراد در حل مشکلات خود به روش منطقی، عدم توجه به حقوق دیگران، عزت‌نفس پایین، مشاهده‌ی نامناسب با هنجارهای جامعه، ناتوانی در رویارویی با مسئولیت‌های زندگی، همه نشان از یک کمبود و خلاء جدی است.

به لحاظ این کمبود، مدیران مدارس و مسئولان آموزش‌وپرورش برای برطرف کردن این خلاء به صورت سلیقه‌ای، دست به اقداماتی از قبیل فعالیت‌های فوق برنامه، طرح کرامت، کلاس‌های تقویت بنیه‌ی علمی زده‌اند. در این‌گونه فعالیت‌ها، برخلاف تلاش بسیاری این عزیزان، از آن‌رو که همه‌ی مسائل مورد نیاز دانش‌آموز به‌طور جامع و کامل دیده نشده است، نتایج رضایت‌بخش نبوده و فقدان توان‌مندی در حوزه‌ی فنون و مهارت و آداب مورد نیاز، مشهود است.

این نیاز به‌خصوص در مهارت‌های لازم برای زندگی، به شدت احساس می‌شود به صورتی که در برنامه‌ی جدید درسی ملی به خوبی به آن توجه شده است و به عنوان یکی از حوزه‌های یازده‌گانه‌ی یادگیری به‌طور مستقل با نظر عنایت نگریسته شده است.

لازم به یادآوری است که مدل‌های جامع آموزش مهارت‌های زندگی متنوع بوده، بسیاری از فعالیت‌های روزمره‌ی افراد را در ابعاد فردی، بین فردی، خانوادگی، گروهی و اجتماعی شامل می‌شود. این مهارت‌ها بسته به تنوع جوامع متفاوت است و در این‌جا به دو مورد از آن‌ها اشاره می‌شود.

الف) مدل سازمان جهانی بهداشت، که ده مهارت اصلی را برای زندگی مشخص کرده است. این مهارت‌ها به لحاظ ارتباط طبیعی آن‌ها با یکدیگر عبارتند از:

- مهارت‌های خودآگاهی/ هم‌دلی، مانند خودآگاهی، آگاهی از حقوق و مسئولیت‌ها و...
- ارتباط/ روابط بین فردی، مانند ارتباط کلامی و غیرکلامی مؤثر، دوست‌یابی، گوش‌دادن و...
- تصمیم‌گیری/ حل مسئله مانند تشخیص مسئله و ارائه‌ی راه‌حل، مصالحه و...

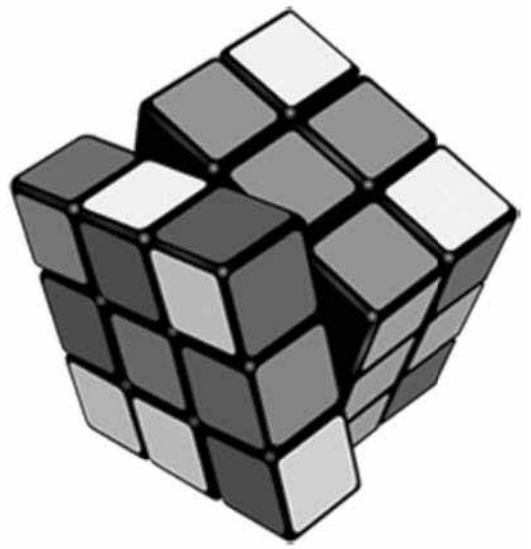

ـ تفکر خلاق/ تفکر انتقادی مانند تفکر مثبت، ابزار وجود، تشخیص راه‌حل‌های جدید و...
ـ مقابله با هیجانات/ مقابله با استرس، مانند شناخت هیجانات، مقابله با ناکامی، خشم، بی‌حوصلگی و...
ب) مدل ۴h (HEAD-HEART-HANDS-HEALTH) که به سی و پنج مهارت تقسیم می‌شود؛ مانند خودانگیزی، عزت‌نفس، حل مسئله، ارتباط، هم‌دلی، رهبری، شهروند مسئولیت‌پذیر، رهبری، تفکر خلاق.
با توجه به مدل‌های ارائه شده و فرهنگ ایرانی، لازم است محتوای این برنامه بومی شده و در اختیار فراگیرندگان قرار گیرد.

چگونگی توجه به آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه‌ی درسی ملی

اهداف در برنامه‌ی درسی ملی، ویژگی و مختصات مطلوب و مورد انتظار برون‌داد نظام آموزش‌وپرورش را تبیین می‌کند و ضمن سامان‌بخشی به برنامه‌ی درسی و تربیتی، چارچوب جهت‌گیری و سازمان‌دهی محتوا، روش‌های یاددهی ـ یادگیری، منابع و ارزش‌یابی را نیز تعیین می‌کند.

الگوی هدف‌گذاری، چارچوب مفهومی منسجم و یکپارچه‌ای است که در تدوین اهداف در سطوح گوناگون، راهنمای عمل برنامه‌ریزان و مجریان قرار می‌گیرد و شامل پنج عنصر «تفکر و تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق» در چهار عرصه‌ی ارتباط متربی با «خدا، خود، خلق و خلقت» است.

این پنج عنصر در چهار عرصه‌ی نام برده شده، در ۱۱ حوزه‌ی یادگیری، بستر اصلی برای تسهیل فرآیند تعلیم و تربیت، برای دست‌یابی به اهداف برنامه‌ی درسی ملی را میسر می‌سازند.

هر یک از حوزه‌های یازده‌گانه‌ی یادگیری، گستره و محدوده‌ی دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های مرتبط با یادگیری متربیان دبستانی تا پایان دوره‌ی متوسطه را توصیف می‌کنند و این حوزه‌ها که یکی از آن‌ها حوزه‌ی آداب و مهارت‌های زندگی است، حدود محتوایی و روش‌ها، فرآیندها و عناصر کلیدی یادگیری را روشن می‌سازند.

نقش حوزه‌ی آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه‌ی درسی ملی

آموزش‌های مرتبط با آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه‌ی درسی به عنوان فرصتی برای به‌کارگیری آموخته‌ها

در موقعیت‌های واقعی زندگی، متناسب با تفاوت‌های فردی و شرایط و مقتضیات محلی، وظیفه‌ی آماده کردن فرد برای ورود آگاهانه و مسئولانه به زندگی خانوادگی و اجتماعی را برعهده دارد.

ضرورت توجه به آداب و مهارت‌های زندگی

عوامل متعددی از جمله رسانه‌های گروهی، نیازهای برخاسته از رشد، مواجهه با شرایط و موقعیت‌های جدید در زندگی فردی و اجتماعی، پدیده‌ی جهانی‌سازی، تغییرات علوم و فناوری‌های جدید، به‌ویژه فناوری اطلاعات و ارتباطات و دوری از ارزش‌های اخلاقی و معنویات؛ چالش‌های پیچیده‌ای را برای زندگی بشر امروزی ایجاد کرده‌اند. در جامعه‌ی امروز افراد برای حفظ عمل به باورها و ارزش‌های دینی و اخلاقی، به الگوها، دانش و مهارت‌هایی نیاز دارند که به آن‌ها در برقراری ارتباط سازنده در چهار عرصه‌ی ارتباطی نام برده شده، کمک کند. انسان‌ها برای طی مسیر کمال و سعادت، نیازمند کسب مهارت‌هایی هستند که به آن‌ها در وحدت بخشیدن به ابعاد وجودی خویش و تعادل در رفتار فردی و نیز سلامت اجتماعی کمک کند.

نکات قابل توجه در سازمان‌دهی محتوای آداب و مهارت‌های زندگی

انتخاب و سازمان‌دهی فعالیت‌های یادگیری برای آموزش آداب و مهارت‌های زندگی تابع شرایط و مقتضیات فرهنگی متربیان است. از این‌رو، ضروری است آموزش از متن زندگی و در متن زندگی رخ دهد. تدارک فرصت‌های تربیتی که در آن متربیان بتوانند به کسب تجربه در موقعیت‌های واقعی زندگی (به صورت فردی و گروهی) دست یابند، جهت‌گیری اصلی در

هر یک از حوزه‌های یازده‌گانه‌ی یادگیری، گستره و محدوده‌ی دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های مرتبط با یادگیری متربیان دبستانی تا پایان دوره‌ی متوسطه را توصیف می‌کنند و این حوزه‌ها که یکی از آن‌ها حوزه‌ی آداب و مهارت‌های زندگی است، حدود محتوایی و روش‌ها، فرآیندها و عناصر کلیدی یادگیری را روشن می‌سازند.

آموزش مهارت‌هاست.

سازمان‌دهی محتوای فعالیت‌های یادگیری این حوزه به تناسب نیاز و شرایط دوره‌های تحصیلی و با توجه به زمینه‌های آموزش، به دو صورت تلفیقی در سایر دروس و مستقل خواهد بود.

نسبت این حوزه با دیگر حوزه‌های یادگیری

ماهیت مشترک بودن اهداف یادگیری در این بخش به گونه‌ای است که می‌تواند از یادگیری در همه‌ی حوزه‌ها حمایت کند و فرصت لازم برای تمرین و به‌کارگیری آموخته‌ها به صورت یک‌پارچه را فراهم آورده، غنی‌سازی سایر برنامه‌ها را امکان‌پذیر کند. در واقع، آموخته‌های سایر حوزه‌ها می‌تواند در طراحی فعالیت‌های یادگیری این بخش استفاده شود و به یک‌پارچه شدن یادگیری متربیان و تعمیم آن به موقعیت‌های جدید، کمک کند.

آیا به آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه‌های درسی فعلی توجه شده است؟

از آن‌جایی که همه‌ی گروه‌های درسی به آموزش مهارت‌ها بسته به موضوع درس توجه داشته و دارند هر کدام با توجه به اهداف تعیین شده برای هر گروه درسی، به تعدادی از آداب و مهارت‌های لازم برای زندگی امروز و فردای فراگیران پرداخته‌اند.

نمونه‌هایی از آداب و مهارت‌های زندگی در درس «علوم»

در درس علوم دوره‌ی ابتدایی مهارت‌های لازم برای فراگیرندگان به‌طور کلی در دروس گوناگون، از طریق انجام کارهای ذیل تحقق یافته است:

- انجام کار گروهی
- رعایت نوبت و حقوق دیگران
- مهارت‌های تفکر، نظم بخشیدن و طبقه‌بندی کردن
- تحقیق و جمع‌آوری اطلاعات
- طراحی آزمایش
- مهارت پیش‌بینی، حل مسئله و تفسیر یافته‌ها

هم‌چنین بعضی از مهارت‌ها به‌طور خاص مدنظر قرار دارند. به عنوان نمونه در ارتباط با مسائل بهداشت فردی و اجتماعی در پایه‌ی اول و در درس «شاد باش، سالم باش» در پی پرورش مهارت‌هایی است که بتواند فرد را در رعایت مسائل، بهداشت فردی و اجتماعی یاری کند و یا در درس «جانوران» در همین پایه به دنبال رعایت حقوق حیوانات و آزار نرساندن به آن‌ها است تا کودک بتواند در هنگام رویارویی با حیوانات و گیاهان رفتار مناسب را از خود بروز دهد.

نمونه‌هایی از آداب و مهارت‌های زندگی در درس «هدیه‌های آسمان»

در دوره‌ی ابتدایی و در این درس، آداب دینی و رفتار مناسب در پایه‌های گوناگون به شرح ذیل در معرض توجه قرار گرفته است.

پایه‌ی دوم: در این پایه، ارتباط بین‌فردی در درس «سلام»، رعایت آداب غذا خوردن در درس «سفره‌ی عموعباس»، رعایت حقوق دیگران و احترام به آن‌ها در درس «نیمکت سبز» و رعایت راست‌گویی در درس «عینک معلم».

پایه‌ی سوم: در پایه‌ی سوم، مهارت ارتباط با دیگران در درس «به جای سلام»، هم‌دلی در درس «عیادت»، کمک به حیوانات و طبیعت در درس «لبخند پیامبر» و «بچه‌های طبیعت».

پایه‌ی چهارم: در این پایه مهارت کمک به دیگران در درس «تصویر ماندگار»، رعایت نوبت و حقوق دیگران در درس «این دوستی‌ها»، دوست و دوست‌یابی در درس «برای دوست» و رعایت حال همسایه در درس «روزی برای».

پایه‌ی پنجم: رعایت حلال و حرام در درس «قایق چوبی»، توجه به برنامه‌ریزی و نظم‌بخشیدن به کارها در

گروه‌های درسی براساس راهنمای برنامه، تعدادی از مهارت‌ها را پوشش داده، آن‌ها را در فراگیرندگان تقویت می‌کنند، ولی مقدار آن و نحوه‌ی آموزش آن کافی نبوده و مهارت‌های لازم را در رفتار متربیان ایجاد نمی‌کند. لذا باید، با یک کار پژوهشی، موارد مغفول استخراج و بیان شود و با توجه به اولویت‌بندی و ویژگی‌های دانش‌آموزان در هر دوره، به سبک تلفیقی و یا مستقل آموزش داده شود.

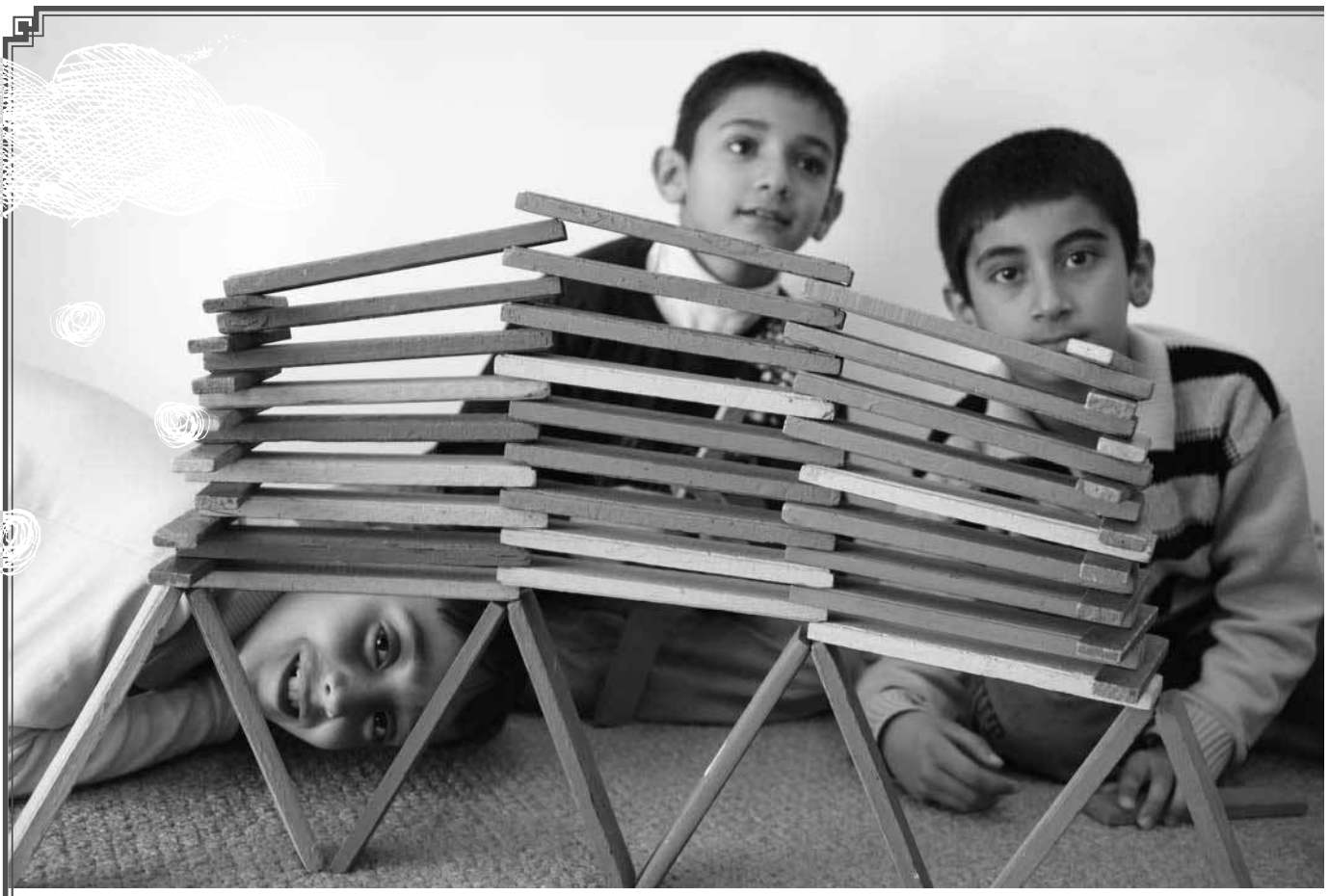

درس «بهترین تصمیم»، رعایت حقوق افراد و کنترل خشم در دروس «تلافی» و «شیرها و پلنگ‌ها»، توجه به امر به معروف و نهی از منکر در درس «باغ سری».

نمونه‌هایی از آداب و مهارت‌های زندگی در درس «فارسی»

در دوره‌ی ابتدایی در این درس مهارت‌های لازم برای فراگیرندگان به‌طور کلی در فعالیت‌های متعدد از طریق انجام کارهای ذیل تحقق یافته است:

ـ پرورش مهارت ارتباط با دیگران و مهارت شنیداری در فعالیت‌های «گوش کن و بگو» و «گفت‌وشنود» در تمامی پایه‌ها

ـ پرورش مهارت‌های عاطفی و کمک به دیگران در فعالیت «به دوستانت بگو»، در پایه‌های اول و دوم و سوم

ـ پرورش روابط بین‌فردی در فعالیت‌های «بازی، بازی، بازی» و «با هم بخندیم» در پایه‌های اول و دوم و سوم

ـ کمک به دیگران در درسی از پایه‌ی اول «ایران»

ـ مراقبت از خود و بهداشت فردی، درس پنجم پایه‌ی دوم «خرس کوچولو»

کمبودها و خلاءهای حس شده در آداب و مهارت‌های زندگی چیست؟

به‌نظر می‌رسد که گروه‌های درسی براساس راهنمای برنامه، تعدادی از مهارت‌ها را پوشش داده، آن‌ها را در فراگیرندگان تقویت می‌کنند، ولی مقدار آن و نحوه‌ی آموزش آن کافی نبوده و مهارت‌های لازم را در رفتار متربیان ایجاد نمی‌کند. لذا باید، با یک کار پژوهشی، موارد مغفول استخراج و بیان شود و با توجه به اولویت‌بندی و ویژگی‌های دانش‌آموزان در هر دوره، به سبک تلفیقی و یا مستقل آموزش داده شود. در این‌جا و به عنوان نمونه می‌توان به مهارت‌های خودآگاهی، تفکر خلاق، تفکر انتقادی، شناخت هیجانات، مقابله با ناکامی، خشم، بی‌حوصلگی، شهروند مسئولیت‌پذیر و عزت‌نفس اشاره کرد.